

Wat is academische vrijheid?

Hogeronderwijsjurist Peter Kwikkers trachtte in ScienceGuide (19/11/2015) duidelijkheid te scheppen over de betekenis die door de Nederlandse wetgever gehecht wordt aan het begrip Academische Vrijheid (art. 1.6 WHW: "Aan de instellingen wordt de academische vrijheid in acht genomen"). Op zijn weblog Onderwijsethiek (1/12/2015) betoogde Wes Holleman dat de academische vrijheid een wassen neus wordt indien onderzoekers, docenten en studenten uitsluitend op academische vrijheid aanspraak mogen maken wanneer ze voldoen aan de strikte eisen die Kwikkers presenteert. In onderstaande bijdrage tracht Holleman zijn betoog nog iets zorgvuldiger te formuleren.

We mogen aannemen dat de academische vrijheid betrekking heeft op de vraag hoe de instellingen (universiteiten, hogescholen et cetera) hun missie behoren uit te voeren. De missie, zoals omschreven in de artikelen 1.1 en 1.3 van de WHW, is samengevat in tabel I. Vervolgens wordt in de alinea's a), b) en c) uitgewerkt wat academische vrijheid kan inhouden binnen de aldus gemarkeerde grenzen van de wet. Deze uitwerking is enerzijds van instrumentele aard: in a) en b1) wordt gespecificeerd welke vrijheden noodzakelijke voorwaarden vormen voor de uitoefening van de onderzoeksmissie van de instellingen (§§ 3.1 en 1.1). Anderzijds worden beperkende voorwaarden opgesomd waaraan de instellingen zich te houden hebben bij de uitoefening van de overige bestanddelen van hun missie: het gaat om de bescherming van vrijheden die onderzoekers en docenten nodig hebben om conform hun professionele beroepsethiek te kunnen opereren alsook om de bescherming van vrijheden die hun cliënten (de studenten) toekomen.

Tabel I: De wettelijke missie van het hoger onderwijs (WHW artt. 1.1, 1.3 en 1.6)

<p>§1. Onderwijs:</p> <p>1.1 het verzorgen van universitair onderwijs dat gericht is op de voorbereiding tot de zelfstandige beoefening van de wetenschap, waaronder de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker;</p> <p>1.2 het verzorgen van universitair onderwijs dat gericht is op de beroepsmatige toepassing van wetenschappelijke kennis, waaronder de opleiding tot technologisch ontwerper;</p> <p>1.3 het verzorgen van hoger beroepsonderwijs dat gericht is op de overdracht van theoretische kennis en op de ontwikkeling van vaardigheden in nauwe aansluiting op de beroepspraktijk;</p> <p>1.4 in het universitair onderwijs (bedoeld ad §§1.1 en 1.2) wordt tevens het inzicht in de samenhang van de wetenschappen bevorderd.</p>
<p>§2. Overige academische vorming:</p> <p>2.1 zorg voor de persoonlijke ontplooiing van studenten;</p> <p>2.2 bevordering van hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef;</p> <p>2.3 (wat Nederlandstalige studenten betreft:) bevordering van hun uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands.</p>
<p>§3. Onderzoek en ontwikkeling:</p> <p>3.1 het verrichten van wetenschappelijk onderzoek (ter ontwikkeling van ware en/of bruikbare kennis);</p> <p>3.2 het verrichten van ontwerp- en ontwikkelactiviteiten (of onderzoek) gericht op de beroepspraktijk die bedoeld is ad §1.3.</p>
<p>§4. Post-initieel onderwijs en maatschappelijke dienstverlening:</p> <p>4.1 het overdragen van kennis ten behoeve van de maatschappij;</p> <p>4.2 het leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling van beroepen waarop het ad §1.3 bedoelde onderwijs gericht is.</p>
<p>§5. Academische vrijheid:</p> <p>5.1 bij de realisering van deze vierledige missie wordt de academische vrijheid in acht genomen.</p>

a) Academische vrijheid ad §3.1 van de missie (Onderzoek en ontwikkeling):

a1) academies (instellingen van hoger onderwijs) en de leden van hun academische gemeenschap (onderzoekers, docenten en studenten) hebben het recht om zonder taboes onderzoek te verrichten ter ontwikkeling van ware en/of bruikbare kennis en hun postulaten, hypothesen en bevindingen openbaar te maken teneinde deze in discussie te brengen bij de leden van het wetenschappelijk forum, onbelemmerd in hun keuze van onderwerpen en onderzoeksmethoden en ongecensureerd in de publicatie van hun postulaten, hypothesen en bevindingen;

a2) de academies en de leden van hun academische gemeenschap trachten een platform te scheppen voor open dialoog, waar onderzoekers, docenten en studenten hun postulaten, onderzoekshypothesen en onderzoeksbevindingen vrijelijk in discussie kunnen brengen.

b) Academische vrijheid ad §§1 en 4 van de missie (Onderwijs, Post-initieel onderwijs en Maatschappelijke dienstverlening):

b1) *Lehrfreiheit*: onderzoekers en docenten hebben, als leden van de academische gemeenschap, het recht om, zonder taboes, studenten en de maatschappij deelgenoot te maken van hun zoektocht naar ware en/of bruikbare kennis en van datgene wat zij als ware en/of bruikbare kennis beschouwen;

b2) studenten hebben als onderwijsdeelnemers het recht om verschoond te blijven van eenzijdige indoctrinatie; zij mogen van docenten verwachten evenwichtig te worden voorgelicht over opvattingen ten aanzien waarvan binnen het wetenschappelijke forum geen consensus bestaat;

b3) *Lernfreiheit*: binnen redelijke grenzen worden studenten niet beknot in het realiseren van hun eigen leerdoelen en loopbaandoelen.

c) Academische vrijheid ad §2 van de missie (Overige academische vorming):

c1) binnen redelijke grenzen worden studenten niet beknot in het kiezen van de richtingen waarin ze zichzelf ontplooiën; de missie van de academische gemeenschap is slechts de optimale ruimte en optimale voorwaarden te scheppen voor de persoonlijke ontplooiing;

c2) deze vrijheid tot zelfregulering geldt ook de wijze waarop de (aanstaande) academici omgaan met de macht die zij ontleen aan hun verworven kennis en hun maatschappelijke positie; hun wordt onder ogen gebracht dat ze moeten reflecteren op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid en er worden optimale ruimte en optimale voorwaarden geschapen voor die reflectie, waarbij hun geen dictaten worden opgelegd;

c3) om hun vormingstaken ad c1) en c2) te realiseren, wordt door academies een platform geschapen waar onderzoekers, docenten en studenten (eventueel m.m.v. gastsprekers) onbelemmerd kennis kunnen nemen (en geven) van allerlei opvattingen over kwesties die mens en maatschappij raken en waar ze deze vrijelijk, in open dialoog kunnen bespreken;

c4) in dit verband strekt de academische vrijheid zich tevens uit tot het recht van leden van de academische gemeenschap, onbelemmerd door hun instellingsbestuurders, blijk te geven van hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef door zich als leden van de *intelligentia* in het publieke debat uit te spreken over kwesties die mens en maatschappij raken.

Discussie

Tot zover mijn interpretatie van de academische vrijheid die besloten ligt in de wettelijke missie van het hoger onderwijs. Naar mijn mening heeft Kwikkers (2015) de academische vrijheid uitgehold door de vrijheden bedoeld onder c) ongenoemd te laten. Zodoende worden studenten niet beschermd tegen de maatschappelijke pressie aan de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef (art. 1.3 lid 5 WHW) een manipulatieve draai te geven en ‘gevaarlijke’ opvattingen te onderdrukken. De instellingsbestuurders zijn maar al te graag geneigd hun werknemers en hun studenten te beschermen. Ook wordt door hen vaak als uitgangspunt gehanteerd dat houders van controversiële standpunten geweerd worden tenzij ze direct van repliek worden gediend door krachtige opposanten.

Maar ook de vrijheden bedoeld onder a) en b) worden in het voorstel van Kwikkers (2015) onnodig ingeperkt. De academische vrijheid van *onderzoekers* wordt volgens hem begrensd door ‘maatschappelijke en ethische normen en (...) door de vakgenoten erkende maatstaven’: ‘de bewering dat de aarde plat is valt onder de vrijheid van meningsuiting, maar niet onder academische vrijheid.’ Volgens mijn interpretatie van academische vrijheid (a2) daarentegen mag elke bewering (elk postulaat, elke hypothese, elke al dan niet gefalsifieerde uitspraak) in discussie worden gebracht bij het wetenschappelijk forum, ook al wordt de bewering immoreel of politiek incorrect of onplausibel geacht. De leden van het forum mogen ingebrachte beweringen negeren, en ze mogen negatief adviseren over de financiering van onderzoeksvoorstellen dienaangaande, maar ze mogen niemand het recht ontzeggen zijn of haar opvattingen in het forum in te brengen. Een onderzoeker kan aan de academische vrijheid een grotere vrijheid van meningsuiting ontleen dan in normale arbeidsorganisaties gangbaar is, en zelfs een grotere vrijheid dan burgers krachtens de grondwet toekomt, zolang zijn of haar uitingen uit dorst naar ware en/of bruikbare kennis gedaan worden.

Langs dezelfde lijn perkt Kwikkers de academische vrijheid van *docenten* in. Volgens hem mogen zij uitsluitend ‘op (hun) vakgebied die wetenschappelijke opvattingen (...) verkondigen die naar (hun) onderbouwde mening de juiste zijn’. Volgens mijn interpretatie van academische vrijheid (b1 en b2) daarentegen hebben zij het recht (en misschien zelfs de plicht) studenten tevens deelgenoot te maken van de wetenschappelijke en/of professionele discussie over de vraag welke kennis waar en/of bruikbaar is.

Literatuurverwijzingen

Wes Holleman (1/12/2015). *Wat is academische vrijheid (IV)?*

URL: <http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/wat-is-academische-vrijheid-iv>

Peter Kwkkers (19/11/2015). *Academische vrijheid: geest of spook?*

URL: <http://www.scienceguide.nl/201511/academische-vrijheid-geest-of-spook.aspx>

Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

URL: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2016-01-01#Hoofdstuk1>